

Laureatka IX edycji konkursu prac magisterskich, dotyczących problematyki krzywdzenia dzieci zorganizowanego w 2008 r. przez Fundację Dzieci Niczyje.

Artykuł opracowany na podstawie nagrodzonej pracy magisterskiej.

Wpływ poziomu rozwoju poznawczego na efektywność zeznań zbieranych wybranymi metodami od małoletnich świadków

Prezentowany artykuł jest sprawozdaniem z badań eksperymentalnych poruszających problematykę zeznań małoletnich świadków, prowadzonych w ramach seminarium magisterskiego w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Badania oscylowały wokół trzech aspektów. Po pierwsze były próbą odpowiedzi na pytanie, jak zeznania dzieci charakteryzujących się wybranymi poziomami rozwoju poznawczego różniły się między sobą pod względem ilości zawartych w nich informacji oraz ilości popełnianych błędów. Skoncentrowano się na dwóch poziomach rozwoju poznawczego: przedoperacyjnym (od 2. do 6. roku życia) oraz konkretnym (od 7. do 10., 11. roku życia), przy których wyodrębnieniu posłużono się klasyfikacją J. Piageta. Po drugie zbadano, jaki sposób zbierania zeznań od dzieci jest najskuteczniejszy w badanych grupach wiekowych. Pod uwagę wzięto dwa sposoby przesłuchiwania: swobodną relację (SR) oraz pytania ukierunkowane (PU). W końcu podjęto próbę ustalenia, w jakim stopniu dzieci, charakteryzujące się różnymi poziomami rozwoju poznawczego, podatne są na sugestie zawartą w kierowanych do nich pytaniach.

Wprowadzenie

Dzieci stają przed sądem jako pokrzywdzeni lub gdy są świadkami. Tak jak wszyscy obywatele, małoletni mają prawo do złożenia zeznań, ponieważ w polskim systemie prawnym świadkiem może być każda osoba bez względu na wiek, płeć, stan psychiczny, fizyczny czy pozycję społeczną. Przepis ten, wyrażony pośrednio w artyku 189 kpk, ma na celu utrzymanie ładu społecznego, a także w przypadku dzieci — chroni ich dobro, ponieważ nikt nie może czuć się bezkarny, gdy krzywdzi lub zaniedbuje osobę małoletnią (Gruza, 2004).

Zeznania świadków są najczęściej wykorzystywanym materiałem dowodowym przy ustalaniu stanu faktycznego w danej sprawie, dlatego ich właściwe zebranie, szczególnie od osoby małoletniej, jest jedną z najtrudniejszych czynności procesowo-kryminalistycznych. Duże wymagania stawia ustawodawca przed specjalistami zbierającymi zeznania od małoletnich pokrzywdzonych w przestępstwach o charakterze seksualnym. W myśl noweli z dnia 10 stycznia 2003 roku o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karne-

go (Dz.U. Nr 17, poz. 155), małoletni poniżej 15. roku życia, pokrzywdzeni przestępstwami o charakterze seksualnym powinni być przesłuchiwani tylko raz, a na przesłuchaniu obecny powinien być biegły psycholog (art. 185a kpk). Aby jednak pierwsze zeznania zostały uznane przez sąd za wystarczające i kompletne, muszą zostać przeprowadzone w profesjonalny sposób.

Przegląd badań

Pionierskie badania dotyczące zeznań małoletnich świadków przeprowadził już w 1900 roku Alfred Binet. W pracy „La suggestibilité” znajduje się rozdział poświęcony wpływowi sugestii na zeznania dzieci (Stanik 1986). Przeprowadzony przez Bineta eksperyment polegał na eksponowaniu dzieciom przez 12 sekund planszy z sześcioma elementami, takimi jak: znaczek, moneta, guzik. Autor wyodrębnił cztery grupy badawcze. Zadaniem pierwszej z nich było spontaniczne relacjonowanie. Druga grupa odpowiadała na pytania pozbawione sugestii. Grupa trzecia i czwarta konfrontowane były z pytaniami o różnym stopniu sugestyjności. Badania wskazały, że najmniej błędów zawierały spontaniczne wypowiedzi dzieci. Po nich uplasowały się wywiady, w których dzieci odpowiadały na pytania nie zawierające sugestii (27% błędów). Wypowiedzi dzieci, którym zadawano pytania o słabszym stopniu sugestyjności z grupy trzeciej — zawierały 38% błędów, a odpowiedzi na pytania zawierające „sugestię silną” z grupy czwartej zawierały 62% błędów. Zdaniem A. Bineta wyniki te wskazują, że gdy zadamy dziecku pytanie, pewne jest, że popełni ono jakieś błędy, bez względu na to, czy pytania te będą zawierały sugestię czy też nie. Dlatego chcąc od dziecka uzyskać wiarygodną wypowiedź, nie należy stawiać mu pytań, lecz poprosić o to, by

Jak zatem przeprowadzić efektywne przesłuchanie? Artykuł 171 kpk wyznacza jedynie ogólny schemat, którym należy się kierować. Dlatego konieczne jest stworzenie takich procedur, które pozwoliłyby na uzyskanie wiarygodnych zeznań, a zarazem dbałyby o dobro małoletniego. Aby możliwe było stworzenie takiej procedury na potrzeby praktyki, konieczne jest przeprowadzenie szczegółowych badań naukowych.

opisało wszystko, co wie o danym zdarzeniu (Stanik 1986).

I. Messerschmidt w swoich badaniach eksperymentalnych doszła do wniosku, że maksimum nasilenia podatności dzieci na sugestię przypada na wiek 5–8 lat. Natomiast dzieci w starszym wieku szkolnym różnią się między sobą pod opisywanym względem. Dopiero w wieku 11, 12 lat osiągają zbliżony do dorosłych poziom psychicznej odporności na sugestię (Messerschmidt 1933 za: Roszkowska, Rajska–Kulik 2001).

W Polsce psychologiczną problematyką zeznań małoletnich świadków zajmowała się A. Sokołowska. W ramach eksperymentu badawczego autorka przebadła dzieci w wieku od 6 do 14 lat przy użyciu plansz z obrazkami. Podczas badania dzieci przez 10 sekund przyglądały się dwóm obrazkom, po czym na prośbę eksperymentatora najpierw swobodnie opowiadały o tym, co zapamiętały, a następnie odpowiadały na ustalone pytania zawierające sugestię (Sokołowska 1973). Rezultaty badawcze A. Sokołowskiej nie potwierdzają zależności, że im młodsze dziecko, tym bardziej podatne jest na sugestię zawartą w pytaniach. Autorka przyczynę ulegania sugestii widzi w stopniu zależności osoby pytaney od przesłuchującego, w wychowaniu, zdolnościach poznawczych i w rozwoju intelektualnym. Zdaniem A. Sokołowskiej przypisywanie dzieciom szcze-

gólnej podatności na sugestie jest niesłuszne (Sokołowska 1973).

Współcześnie wiele badań poruszających problematykę wiarygodności zeznań małych świadków prowadzi się w Stanach Zjednoczonych. S. Ceci, czołowy badacz tej tematyki, stworzył wiele interesujących eksperymentów z udziałem dzieci. W jednym z nich osoba dorosła raz na tydzień rozmawiała z małym dzieckiem, pytając je, czy pewne zdarzenia miały miejsce. Były to pytania zarówno o zdarzenia prawdziwe, jak i fikcyjne. Po dziesięciu tygodniach inna osoba dorosła przeprowadzała z dzieckiem wywiad, podobny do tego, jaki przeprowadza się w sytuacji przesłuchania dziecka — starała się stworzyć miłą atmosferę, nakłaniała dziecko do spontanicznego wypowiedziania się, po czym zadawała pytania szczegółowe. Przeprowadzone badania wykazały, że ponad połowa dzieci (58%) była przekonana, że przynajmniej jedna z fikcyjnych historii rzeczywiście się wydarzyła. Aż 27% przedszkolaków było zdania, że prawie wszystkie fikcyjne historie były prawdziwe. Ponadto dzieci opowiadały je szczegółowo, barwnie i były one spójne logicznie (Ceci 1995 za: Carson, Butcher, Mineka 2003). S. Ceci wysunął wnioski, iż relacje uzyskane od małych dzieci, które w pewnych odstępach czasu były pytane o zdarzenia tak, aby zasugerować im odpowiedzi, są niewiarygodne. Uważa on również, że małe dzieci mają trudności w odróżnieniu zdarzeń rzeczywistych od fikcyjnych. Dzieje się tak szczególnie wtedy,

gdy dziecko często myśli o fikcyjnym zdarzeniu (Ceci 1995, za: Carson, Butcher, Mineka 2003).

Inne badanie o tytule „Eksperyment z Samem Stonem” S. Ceci przeprowadził wraz z P. Leichtmanem. W ramach badania dzieci przedszkolne zostały podzielone na dwie grupy. Pierwszej z nich przed wizytą Sama Stone’a zasugerowano stereotypowy obraz tej postaci jako niezgrabnej, niezdarnej, nieustannie coś psującej, drugiej natomiast nie przekazano przed wizytą Sama żadnych informacji. Po upływie 14 tygodni od wizyty kłowna wszystkie dzieci zostały przepytane zgodnie z obowiązującymi zaleceniami przesłuchań sądowych przez osobę im nieznaną. Osoba przesłuchująca chciała dowiedzieć się, czy Sam podczas wizyty w przedszkolu potargał książkę i poplamiał pluszowego misia. W grupie, która nie otrzymała żadnych sugerujących treści przed wizytą Sama Stone’a, tylko 10% dzieci najmłodszych twierdziło, że zrobił on jedną lub obie wymienione szkody. Starsze dzieci raczej się nie myliły. Natomiast spośród osób badanych, które przed wizytą Sama otrzymały stereotypowy przekaz, aż 72%, szczególnie najmłodszych dzieci, obwinięło Sama za jedno ze zniszczeń. Wnioski z badania, zdaniem autorów, są następujące: jeżeli dzieci przez dłuższy czas poddawane są sugestywnym przekazom, które wywołują określone wyobrażenia umysłowe, to niezwykle trudno jest zweryfikować wiarygodność zebranych od nich zeznań (Ceci 1995, za: Carson, Butcher, Mineka 2003).

Problematyka badań własnych

Celem badań było określenie, czy poziom rozwoju poznawczego ma wpływ na wiarygodność zeznań. W tym celu przebadano dzieci w dwóch grupach wiekowych: 6 i 10 lat. Dzieci młodsze charakteryzuje przedoperacyjny sposób myślenia, a starsze — myślenie konkretne.

Ponadto podjęto próbę określenia, jaki sposób przesłuchiwanie jest najskuteczniejszy w wybranej grupie wiekowej. Pod uwagę wzięto trzy metody zbierania zeznań: przy użyciu pytań otwartych, którą nazwano swobodną relacją (SR), przy użyciu pytań szczegółowych, którą nazwano PU oraz przy

użyciu pytań szczegółowych zawierających sugestię PS.

Kolejnym celem pracy było określenie stopnia, w jakim dzieci w różnym wieku podatne są na sugestię zawartą w kierowanych do nich pytaniach.

Aby znaleźć odpowiedzi na stawiane pytania badawcze posłużono się eksperymentem symulacyjnym, który charakteryzuje się tym, że jest maksymalnie zbliżony do autentycznej sytuacji życiowej. Jest to metoda niezwykle cenna i często używana w badaniach nad uwarunkowaniami zeznań świadków, ponieważ pozwala na uzyskanie wszechstronnych danych oraz na efektywne kontrolowanie zmiennych. Twórcą eksperymentu symulacyjnego jest J.H. Wigmore (Stanik 1986).

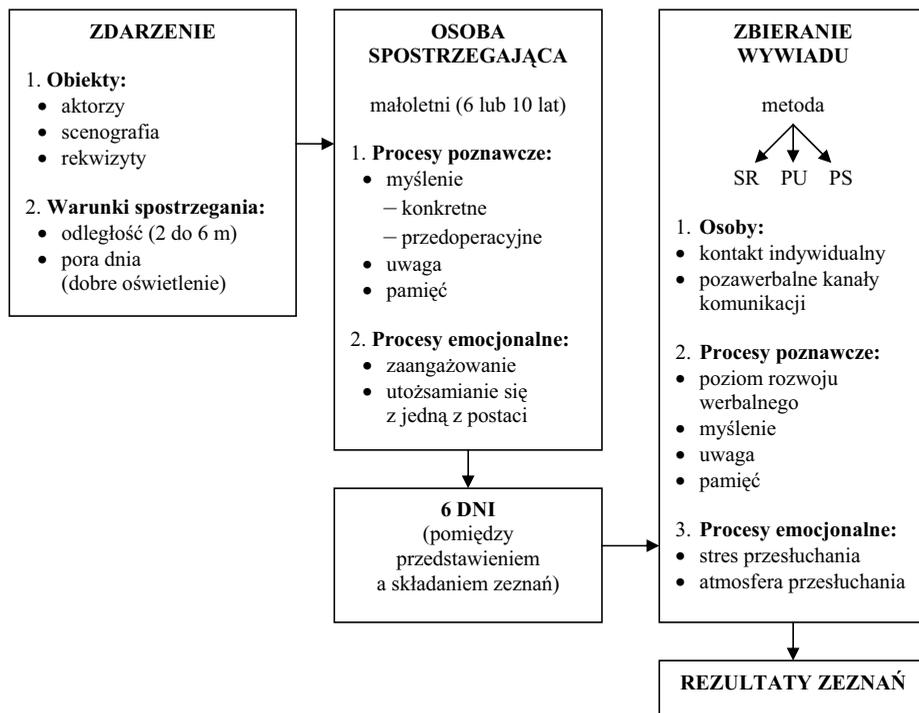
Początkowym etapem procesu badawczego było uzyskanie zgody rodziców dzieci oraz dyrekcji placówek, w których odbyły się badania. Następnie przygotowano inscenizację teatralną pod tytułem „O biednym niedźwiedziu”, którą podczas badań odegrano sześciokrotnie. Wystawienie sztuki teatralnej trwało 10 minut. Za każdym razem występ odbywał się w godzinach porannych w salach szkolnych lub przedszkolnych. Jej scenariusz został wybrany, a później zmodyfikowany w taki sposób, aby treści w nim zawarte dotyczyły sytuacji kryminalnych oraz sytuacji życia codziennego. Mimo iż postaci występujące w bajce były fikcyjne, to jednak sytuacje, w jakich uczestniczyły odpowiadały rzeczywistym zdarzeniom, między innymi takim jak: podstęp użyty przeciwko innej osobie, spotkanie nieznanym osobie, rozmowa z rodzicem. Ponadto w inscenizacji wzięły udział żywe osoby, a badani obserwowali

je z bliskiej odległości. Taki kontakt umożliwiał utożsamienie się z postaciami, a to pośrednio wpływa na wzrost realizmu psychologicznego eksperymentu. Taki realizm nie występuje, gdy podczas badań używane są plansze obrazkowe lub nagrania wideo. Osoby badane nie były informowane o tym, że mają zapamiętać materiał badawczy, tylko że do szkoły lub przedszkola przyjechał teatrzyk i zagra przedstawienie.

Druga część eksperymentu, która miała miejsce 6 dni po inscenizacji teatralnej, obejmowała zebranie wywiadów od dzieci. Odstęp czasowy podyktowany został próbą zachowania trafności zewnętrznej eksperymentu — z badań wynika, że przesłuchanie policyjne zazwyczaj odbywa się po kilku dniach od zdarzenia. Ponadto badania empiryczne wskazują, że najefektywniejsze zeznania uzyskuje się wtedy, gdy czas między zdarzeniem, a przesłuchaniem wynosi 2,3–8 dni. Okres ten jest na tyle krótki, że pozwala na łatwe odtworzenie śladu pamięciowego i na tyle długi, że emocje towarzyszące zdarzeniu, które mogą wpływać na zeznania zniekształcająco, ulegają osłabieniu (Hanausek 1969).

Sytuacja składania przez badanych zeznań wyglądała następująco. Każde dziecko badane było indywidualnie w oddzielnym pomieszczeniu. Przed rozpoczęciem składania relacji osoba badana była informowana o rejestracji wypowiedzi oraz przekazywano jej instrukcję. Średni czas zebrania jednego wywiadu wynosił ok. 5 minut. Osoba przesłuchująca była zawsze ta sama.

Schemat graficzny prowadzenia badań eksperymentalnych przedstawiono na rys. 1.

Rys. 1. Uwarunkowania rezultatów zeznań w badaniach własnych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie J.M. Stanik 1986.

Próba

W badaniach udział wzięło 93 dzieci. Dzieci 6–i5–letnie, charakteryzujące się przedoperacyjnym sposobem myślenia oraz dzieci 10–letnie, które w rozwoju poznawczym osiągnęły już stadium operacji konkretnych.

Osoby badane zostały losowo przydzielone do trzech grup eksperymentalnych. Co trzecia osoba była badana tą samą metodą. Osoba przesłuchująca nie miała wpływu na kolejność badania osób.

Zmienne

Sposób uzyskiwania informacji od dziecka w prezentowanych badaniach był zmienną niezależną główną, przyjmującą trzy wartości:

- SR (swobodna relacja)** — niedyrektywna technika przesłuchania, polegająca na umożliwieniu dziecku samodzielnego relacjonowania zaobserwowanego zdarzenia.

- PU (pytania ukierunkowane)** — sposób przesłuchania, polegający na ukierunkowywaniu badanego na pewne fragmenty materiału, poprzez zadawanie pytań szczegółowych. Zebranie materiału od tej grupy badawczej przebiegło w dwóch etapach. Najpierw badane osoby nakłaniane były do swobodnego zre-

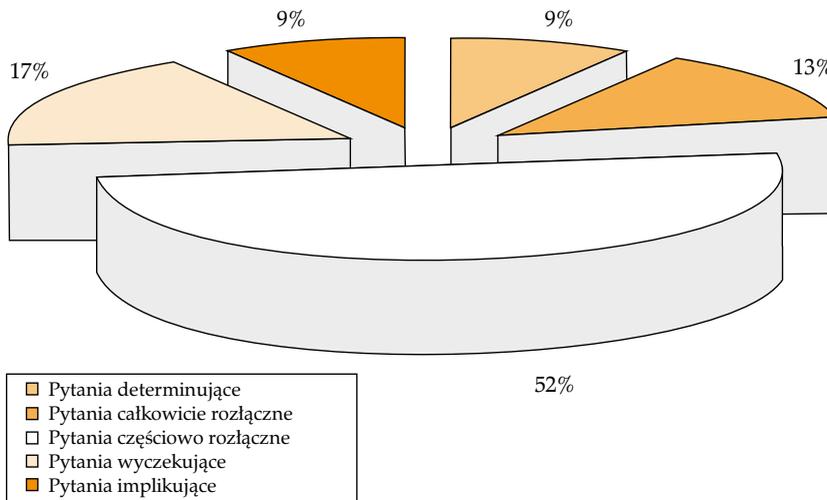
lacionowania zdarzeń, po czym nastąpiło płynne przejście do fazy pytań ukierunkowanych. Taki sposób zeznania został podyktowany realizmem życiowym. Podczas autentycznej sytuacji przesłuchania osoba zeznająca najpierw relacjonuje zdarzenie samodzielnie, a następnie zadawane są jej pytania szczegółowe.

- **PS (pytania sugestywne)** — dyrektywny sposób przesłuchania, polegający na zadawaniu badanemu pytań o różnym stopniu sugestywności. Podobnie jak przy badaniu grupy PU, badanie przebie-

gało w dwóch fazach. Najpierw badane osoby nakłaniane były do swobodnego zrelacjonowania zdarzeń, po czym nastąpiło płynne przejście do fazy pytań szczegółowych, które zawierały różny stopień sugestywności. Ich treść pokrywała się z treścią pytań, jakie otrzymały osoby z grupy PU. Pytania te zostały wyodrębnione na podstawie klasyfikacji I. Huntera (Stanik 1986).

Rodzaje pytań sugestywnych i częstotliwość ich użycia podczas badań przedstawiono na rys. 2.

Rys. 2. Struktura pytań sugestywnych użytych w badaniach.

Źródło: opracowanie własne.

Pytania szczegółowe, zadawane badanym z grup PU i PS dotyczyły takich aspektów inscenizacji, jak: aktorzy, scenografia, zdarzenia, emocje i dialogi.

Zeznania osób badanych kodowane były przy pomocy matrycy informacyjnej. Polegało to na odsłuchiwaniu każdego wywiadu i zaznaczaniu, czy opis dziecka zaklasyfikować można jako prawdziwy lub fałszywy. Następnie sumy odpowiedzi prawdziwych i fałszywych dla każdej osoby badanej zapisywane były w kolumnach w programie

statystycznym, aby możliwe było obliczenie współczynników kompletności i dokładności.

Wymienione współczynniki składają się na zmienną zależną główną, jaką w prezentowanych badaniach jest wiarygodność zeznań małoletnich świadków i obliczono je według wzorów:

- **Kompletność** — określa stosunek liczby elementów prawdziwych uzyskanych podczas zeznań do wszystkich elementów eksponowanego materiału.

Wyraża się wzorem:

$$K\% = \frac{Ip}{Iw} \times 100, ,$$

gdzie

Ip — liczba elementów prawdziwych,

Iw — liczba wszystkich elementów materiału eksponowanego.

- Dokładność — stosunek liczby prawidłowo wymienionych przez świadka elementów do wszystkich, przytoczonych przez niego elementów, tj. prawdziwych i błędnych.

Wyraża się wzorem:

$$D\% = \frac{Ip}{Ip + Ib} \times 100, ,$$

gdzie Ip — oznacza ilość informacji prawidłowych,

Ib — oznacza ilość informacji błędnych.

Rezultaty badawcze

W prezentowanych badaniach wnioskowanie statystyczne opierało się na zastosowaniu statystyk opisowych oraz na testowaniu hipotez o równości średnich.

Do analizy istotności różnic pomiędzy średnimi posłużono się, w przypadku zmiennej dokładność testem nieparametrycznym U Manna–Whitneya, a w przypadku zmiennej kompletność testem t Studenta i jednoczynnikową analizą wariancji (ANOVA). Jednoczynnikowa ANOVA została wy-

Kolejną zmienną, mającą istotny wpływ na rezultat badawczy jest poziom rozwoju poznawczego dziecka, określający umiejętności umysłowe, których osiągnięcie przejawia się w różnych aspektach funkcjonowania człowieka, np. w sposobie, w jaki dziecko przetwarza informacje i wyraża swoje sądy o rzeczywistości. W prezentowanych badaniach zmienna ta przyjmuje dwie wartości:

- Myślenie przedoperacyjne — prelogiczne, trwa od 2. do 6. roku życia dziecka. Myślenie to nie jest zgodne z zasadami logiki, dopuszcza sprzeczności, przeciwieństwa.
- Myślenie konkretne — logiczne, trwa od 7. do 11., 12. roku życia dziecka. Jest zgodne z prawami logiki, charakteryzuje się umiejętnością logicznego wnioskowania o problemach konkretnych.

korzystana do badania różnic między średnimi, gdy testowana była równość średnich dla trzech grup niezależnych, czyli w przypadku badania najefektywniejszej metody przesłuchania (SR, PU, PS) w danej grupie wiekowej. Test t natomiast posłużył do badania różnic między średnimi, gdy porównywane były dwie grupy: 6- i 10-latków. Pozwoliło to na wychwycenie wpływu poziomu rozwoju poznawczego na kompletność zeznań u dzieci (Brzeziński, 2003).

Dokładność zeznań sześciolatków

Dokładność zeznań określa ilość błędów i nieścisłości, jakie występują w zeznaniu. Im większa dokładność, tym mniej błędów znajduje się w materiale zeznaniowym.

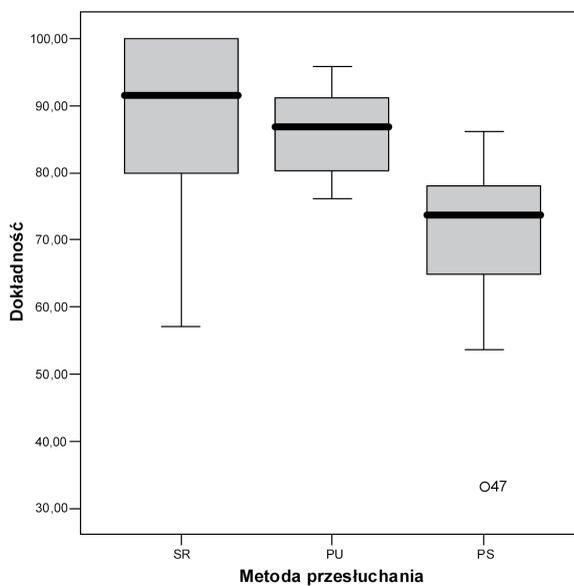
Weryfikacja hipotez testem U Manna–Whitneya wykazała, że zeznania sześciol-

latków zebrane metodą SR są bardziej dokładne niż zeznania zebrane metodą PU ($U = 1032,5$; $Z = -3,05$; $p = 0,002$) oraz że zeznania zebrane metodą PU wśród sześciolatków są istotnie statystycznie bardziej dokładne niż te zebrane metodą PS ($U = 23,5$; $Z = -3,94$; $p = 0,00$).

Tabela 1. Dokładność i kompletność zeznań sześciolatków.

	Elementy prawdziwe		Elementy błędne		Dokładność		Kompletność	
	Średnia	Odchylenie standardowe	Średnia	Odchylenie standardowe	Średnia	Odchylenie standardowe	Średnia	Odchylenie standardowe
SR	12,667	5,973	1,733	1,779	88,036	11,941	12,795	6,033
PU	22,062	5,234	3,5	1,549	85,967	6,789	22,285	5,287
PS	19,689	4,909	8	2,477	69,953	13,246	19,886	4,958

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 3. Dokładność zeznań 6-latków uzyskana różnymi metodami przesłuchań: SR, PU, PS.

Rozrzut wyników badanych odchyleniem standardowym wskazuje, iż w grupie 6-latków największe różnice wewnątrzgrupowe wystąpiły w grupie osób badanych metoda-

mi SR i PS. Oznacza to, że w wymienionych grupach są osoby, których zeznania są bardzo dokładne oraz takie, których zeznania obciążone są dużą ilością błędów (por. rys. 3).

Dokładność zeznań 10-latków

W zeznaniach osób 10-letnich średnia dokładność zeznań była największa, gdy wywiad przeprowadzany był metodą SR, a najmniejsza, gdy użyto metody PS. Zeznania zebrane metodą PU uplasowały się pośrodku (por. tab. 2). Weryfikacja testem U Manna-

Whitneya potwierdziła, że zeznania 10-latków zebrane metodą SR są bardziej dokładne niż te zebrane metodą PU ($U = 343,5$; $Z = -2,721$; $p = 0,007$), a zeznania zebrane metodą PU są dokładniejsze niż te zebrane metodą PS ($U = 99,5$; $Z = -2,355$; $p = 0,17$).

Tabela 2. Dokładność i kompletność zeznań dziesięcioletków.

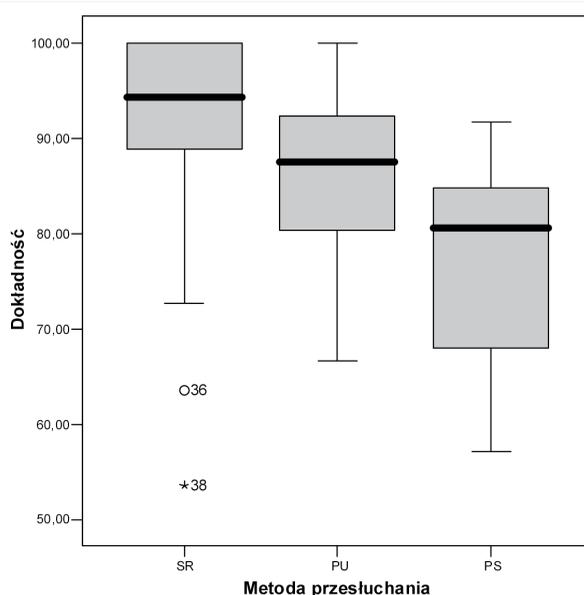
	Elementy prawdziwe		Elementy błędne		Dokładność		Kompletność	
	Średnia	Odchylenie standardowe	Średnia	Odchylenie standardowe	Średnia	Odchylenie standardowe	Średnia	Odchylenie standardowe
SR	20,793	6,582	1,879	2,325	91,264	10,013	21,003	6,591
PU	25,8	4,607	4	2,248	86,202	8,334	26,061	4,653
PS	21,667	4,728	6,167	2,618	77,289	10,929	21,886	4,776

Źródło: opracowanie własne.

W grupie 10-latków największe różnice wewnątrzgrupowe wystąpiły podczas zbierania zeznań metodą PS (patrz tab. 2). Oznacza to, że w grupie badanej znalazły się dzieci, które były odporne na pytania zawierające sugestie oraz takie, które jej ulegały. Stosun-

kowo najbardziej jednolite wyniki uzyskały osoby z grupy badanej metodą PU.

Rysunek 4 przedstawia średnie wyniki, mediany oraz minimalne i maksymalne wartości zmiennej dokładność w grupie 10-latków.

Rys. 4. Dokładność zeznań 10-latków uzyskana różnymi metodami przesłuchań: SR, PU, PS.

Wpływ rozwoju poznawczego na dokładność zeznań

Aby przeanalizować, jaki wpływ ma poziom rozwoju poznawczego na dokładność

zeznań porównano grupy 6- i 10-latków (zob. tab. 3).

Tabela 3. Średnie wyniki dokładności zeznań w badanych grupach wiekowych.

	SR	PU	PS
6-LATKI	88,036	85,967	69,953
10-LATKI	91,264	86,202	77,289

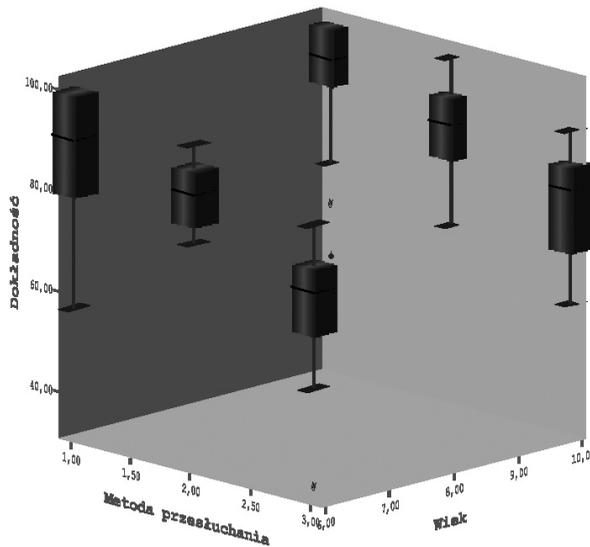
Źródło: opracowanie własne.

Weryfikacja testem U Manna–Whitneya wskazała, że średnie różnice dokładności zeznań zebranych metodą SR w grupach 6- i 10-latków nie są istotne statystycznie ($U = 735$; $Z = -1,198$; $p = 0,231$).

Podobne wyniki uzyskano porównując dokładność zeznań zebranych metodą PU wśród sześciolatków (patrz rys. 5). Weryfikacja testem U Manna–Whitneya wykazała, że średnie różnice dokładności zeznań zebranych metodą PU w grupach 6- i 10-latków nie są istotne statystycznie ($U = 150$; $Z = -0,319$; $p = 0,75$). Dzieci w badanych grupach wieko-

wych popełniają podczas składania zeznań statystycznie podobną ilość błędów.

Weryfikacja testem U Manna–Whitneya ujawniła istotne statystycznie różnice w dokładności zeznań pomiędzy badanymi grupami wiekowymi podczas zbierania zeznań metodą PS. Zeznania dzieci starszych zbierane metodą PS są dokładniejsze niż zeznania dzieci młodszych ($U = 86$; $Z = -2,001$; $p = 0,46$). Można więc stwierdzić, że poziom rozwoju poznawczego ma wpływ na uleganie bądź opór wobec sugestii u małych świadków.

Rys. 5. Porównanie dokładności zeznań zebranych trzema metodami w wybranych grupach wiekowych.

Kompletność zeznań sześciolatków

Kompletność określa ilość szczegółów, zawartych w materiale zeznaniowym w sto-

sunku do wszystkich elementów eksponowanego materiału.

Aby zbadać, czy w badanych grupach istnieją statystycznie istotne różnice pomiędzy średnimi wynikami zmiennej „kompletność”, skorzystano z jednoczynnikowej analizy wariancji. Porównywano trzy średnie z prób, które wyodrębniono na podstawie metody przesłuchania.

Ponieważ zmienna kompletność w badanej populacji ma rozkład normalny, a analiza testem Levene’a wykazała, iż wariancje w porównywanych grupach są jednorodne ($L = 1,61$; $p = 0,209$), do zweryfikowania

hipotez badawczych użyto testu F-Fishera ($F = 17,768 > F_{(2,61)}$, dla $p = 0,00$). Do porównania wielokrotnego zmiennej kompletność w grupie 6-latków użyto testów *post hoc* dla równych wariancji. Ich zastosowanie wykazało, iż średnie różnice kompletności zeznań zebranych metodami PU i PS nie są istotne statystycznie w grupie 6-latków. Natomiast zeznania zebrane metodą SR w grupie 6-latków są istotnie mniej kompletne niż zeznania zebrane pozostałymi metodami (zob. tab. 4).

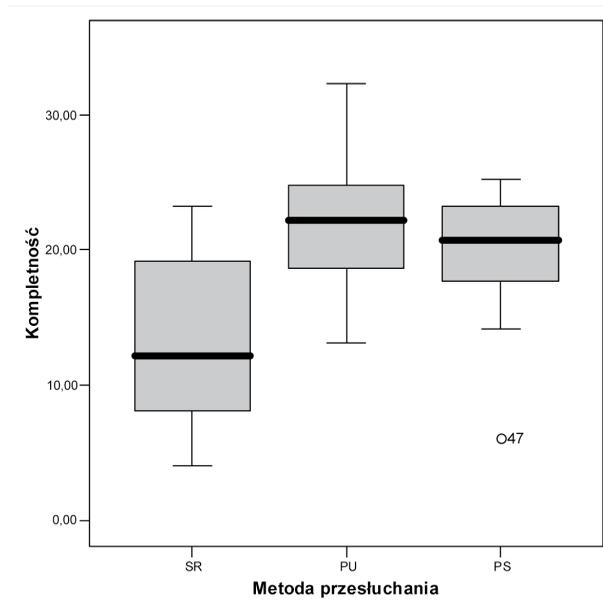
Tabela 4. Porównania wielokrotne zmiennej kompletność w grupie 6-latków.

	Metoda przesłuchania	Metoda przesłuchania	Różnica średnich (I-J)	Błąd standardowy	Istotność	95% przedział ufności	
						Dolna granica	Górna granica
Test Tukey'a HSD	SR	PU	-9,49074(*)	1,73054	,000	-13,6514	-5,3301
		PS	-7,09175(*)	1,73054	,000	-11,2524	-2,9311
	PU	SR	9,49074(*)	1,73054	,000	5,3301	13,6514
		PS	2,39899	1,97641	,450	-2,3528	7,1508
	PS	SR	7,09175(*)	1,73054	,000	2,9311	11,2524
Test Bonferroniego	SR	PU	-9,49074(*)	1,73054	,000	-13,7551	-5,2264
		PS	-7,09175(*)	1,73054	,000	-11,3561	-2,8274
	PU	SR	9,49074(*)	1,73054	,000	5,2264	13,7551
		PS	2,39899	1,97641	,689	-2,4712	7,2692
	PS	SR	7,09175(*)	1,73054	,000	2,8274	11,3561
		PU	-2,39899	1,97641	,689	-7,2692	2,4712

* Różnica średnich jest istotna na poziomie .05.

Analiza odchyłeń standardowych wykazała, że największy rozrzut wyników w grupie 6-latków występuje podczas zeznawania metodą SR, a najmniejszy w grupie zeznającej metodą PS. Oznacza to, że wśród

dzieci zeznających metodami SR były takie, których wypowiedzi zawierały bardzo dużą ilość szczegółów oraz takie, których szczegółowość zeznań była bardzo niska (por. rys. 6).

Rys. 6. Kompletność zeznań 6-latków uzyskana różnymi metodami przesłuchań: SR, PU, PS.

Kompletność zeznań dziesięciolatków

Rysunek 7 przedstawia średnie, mediany i odchylenia standardowe, jakie przyjęła zmienna kompletność w grupie 10-latków. Test F zastosowany w jednoczynnikowej ANOVIE dla prób o jednorodnych wariancjach ($L = 2,424$; $p = 0,094$) wskazał, że przynajmniej jedna średnia różni się w sposób istotny statystycznie od pozostałych ($F = 5,365 > F_{(2,95)}$, dla $p = 0,006$).

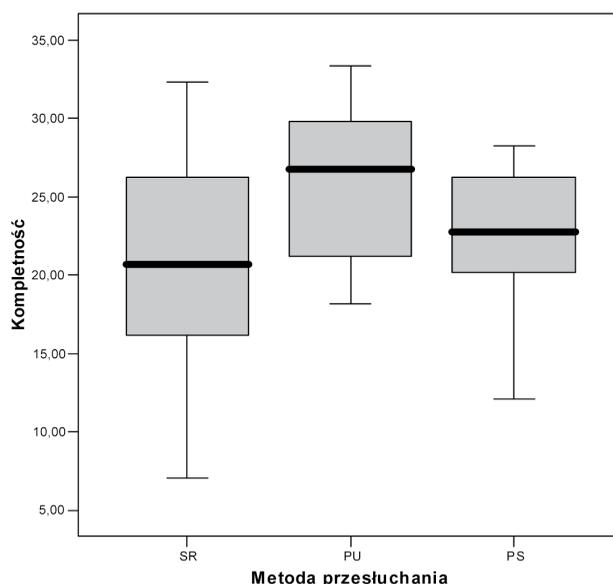
Porównania wielokrotne wykazały, że zeznania zebrane metodą PU są istotnie bardziej kompletne od zbieranych pozostałymi metodami. Ilość i szczegółowość informacji zebranych metodami SR i PS jest podobna, co potwierdza analiza statystyczna. Nie ma istotnych różnic pomiędzy średnimi wynikami w grupach SR i PS (por. tab. 5).

Tabela 5. Porównania wielokrotne zmiennej kompletność w grupie 10-latków.

Kompletność	Metoda przesłuchania	Metoda przesłuchania	Różnica średnich (I-J)	Błąd standardowy	Istotność	95% przedział ufności	
						Dolna granica	Górna granica
Test Tukey'a HSD	SR	PU	-5,05747(*)	1,54905	,004	-8,7470	-1,3679
		PS	-,88239	1,61177	,848	-4,7213	2,9565
	PU	SR	5,05747(*)	1,54905	,004	1,3679	8,7470
		PS	4,17508	1,94083	,085	-,4476	8,7978
	PS	SR	,88239	1,61177	,848	-2,9565	4,7213
		PU	-4,17508	1,94083	,085	-8,7978	,4476
Test Bonferroniego	SR	PU	-5,05747(*)	1,54905	,005	-8,8341	-1,2808
		PS	-,88239	1,61177	1,000	-4,8120	3,0472
	PU	SR	5,05747(*)	1,54905	,005	1,2808	8,8341
		PS	4,17508	1,94083	,102	-,5568	8,9069
	PS	SR	,88239	1,61177	1,000	-3,0472	4,8120
		PU	-4,17508	1,94083	,102	-8,9069	,5568

* Różnica średnich jest istotna na poziomie .05.

Rys. 7. Kompletność zeznań 10-latków uzyskana różnymi metodami przesłuchań: SR, PU, PS.

Rozrzut wyników zmiennej kompletności w grupie 10-latków wskazuje, że największe różnice pomiędzy poszczególnymi osobami wystąpiły w grupie badanej me-

todą SR. Znalazły się w niej osoby, których wypowiedzi były bardzo szczegółowe, ale również i takie, które nie udzieliły zbyt wielu informacji.

Wpływ rozwoju poznawczego na kompletność zeznań

Aby zbadać, jaki jest wpływ rozwoju poznawczego na kompletność zbieranych od dzieci zeznań porównano wypowiedzi

zbierane trzema metodami w dwóch grupach wiekowych: sześciolatków i dziesięciolatków.

Tabela 6. Średnie wyniki kompletności w badanych grupach wiekowych.

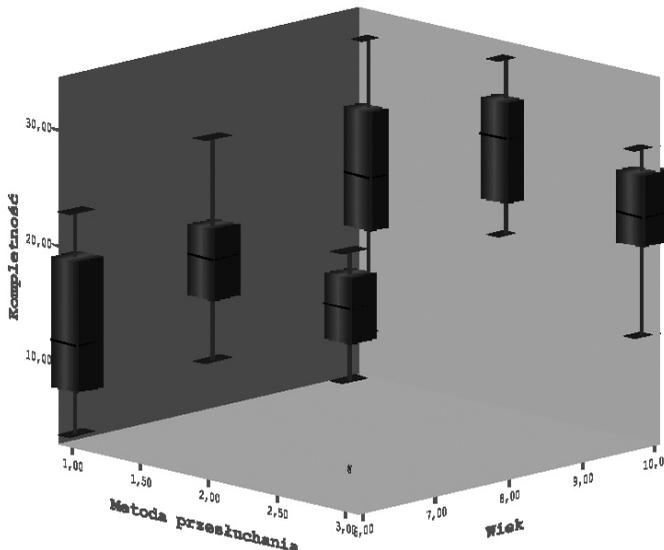
	SR	PU	PS
6-LATKI	12,795	22,285	19,886
10-LATKI	21,003	26,061	21,886

Źródło: opracowanie własne.

Weryfikacja testem t wykazała, że zeznania zebrane metodą SR w grupie 10-latków są statystycznie istotnie bardziej kompletne niż w grupie 6-latków ($t = -5,661$; $df = 86$; $p = 0,00$). Można więc

stwierdzić, że spontaniczna wypowiedź dzieci o konkretnym poziomie rozwoju poznawczego zawiera więcej informacji, elementów i szczegółów niż relacje dzieci młodszych.

Rys. 8. Porównanie kompletności zeznań zebranych trzema metodami w wybranych grupach wiekowych.

badania

Badanie testem t wykazało, że średnia kompletność zeznań 10-latków zebranych metodą PU jest wyższa niż kompletność zeznań 6-latków ($t = -2,277$; $df = 34$; $p = 0,029$). Odpowiedzi na pytania szczegółowe dzieci, charakteryzujących się konkretnym poziomem rozwoju poznawczego zawierają więk-

szą liczbę detali, a opisy zdarzeń są bardziej szczegółowe.

Nie zaobserwowano natomiast istotnych statystycznie różnic, dotyczących kompletności zeznań zebranych metodą PS w badanych grupach wiekowych ($t = -1,197$; $df = 32$; $p = 0,24$).

Dyskusja wyników

Najlepsza metoda przesłuchania dzieci charakteryzujących się przedoperacyjnym poziomem rozwoju poznawczego

W grupie dzieci młodszych najdokładniejsze, czyli zawierające najmniej błędów, wypowiedzi zebrano przy użyciu metody swobodnej relacji. Grupa badawcza nie była jednak jednolita pod tym względem. Rozrzut wyników wskazuje bowiem, że były w niej osoby, które popełniły bardzo dużo błędów, jak i takie, które popełniły ich niewiele. Można zatem stwierdzić, iż wybierając najefektywniejszy sposób zbierania zeznań dla dzieci młodszych, należy podczas rozmowy wstępnej zorientować się co do możliwości poznawczych, poziomu rozwoju werbalnego i emocjonalnego przesłuchiwanego dziecka. Na tej podstawie dopiero możliwe jest podjęcie właściwej decyzji. Jeżeli dziecko dobrze funkcjonuje w wymienionych obszarach to prawdopodobnie potrafi udzielić bardzo dokładnej wypowiedzi spontanicznej. Gdy jednak podczas wywiadu ustalone zostanie, że jest ono skryte, zamknięte lub ma trudności ze swobodnym wypowiadaniem się, należałoby od razu przejść do stymulowania dziecka pytaniami ukierunkowanymi.

Podsumowując należy stwierdzić, że najbardziej dokładne, czyli zawierające naj-

mniej błędów, zeznania od dzieci charakteryzujących się przedoperacyjnym poziomem rozwoju poznawczego otrzymano, gdy zachęcano dzieci do swobodnego relacjonowania zdarzenia, a najbardziej kompletne, czyli zawierające najwięcej detali i szczegółów w stosunku do wszystkich dostępnych informacji, zbierając wywiady metodą pytań ukierunkowanych. Obie wymienione metody powinny zatem być używane podczas przesłuchania młodszego dziecka. Nie powinno się natomiast zadawać dzieciom pytań zawierających sugestie, ponieważ przy ich użyciu uzyskuje się statystycznie najmniej dokładne zeznania, czyli obciążone największą ilością błędów.

Przedstawione dyrektywy mają już swoje zastosowanie w praktyce sądowej w postaci przepisów kpk. Artykuł 171 w § 1 stanowi, że „osobie przesłuchiwanej należy umożliwić swobodne wypowiedzenie się w granicach określonych celem danej czynności, a dopiero następnie można zadawać pytania zmierzające do uzupełnienia (...)”. Paragraf 5 mówi natomiast, że „nie wolno zadawać pytań sugerujących osobie przesłuchiwanej treść odpowiedzi”.

Najlepsza metoda przesłuchania dzieci charakteryzujących się konkretnym poziomem rozwoju poznawczego

W grupie dzieci starszych najbardziej dokładne zeznania uzyskano, nakłaniając dzieci do spontanicznej wypowiedzi, a najbardziej kompletne, gdy zastosowano metodę pytań ukierunkowanych. Pomiędzy metodami PU i PS nie wystąpiły istotne statystycznie różnice dotyczące kompletności, jednak używanie pytań zawierających sugestie powoduje pojawianie się w zeznaniach dzieci największej ilości błędów w porównaniu z pozostałymi metodami.

Należy podkreślić, że podobnie jak u młodszych, w grupie dzieci starszych zaobserwowano różnice pomiędzy wynikami poszczególnych osób. Może to świadczyć o tym, że dzieci szkolne różnią się między sobą pod względem funkcjonowania poznawczego: ilością zapamiętywanego materiału oraz umiejętnościami jego zwerbalizowania. Z te-

go względu pamiętać należy o tym, że każde dziecko jest odrębną osobą i może potrzebować indywidualnego podejścia.

Przesłuchując więc dziecko charakteryzujące się konkretnym poziomem rozwoju poznawczego należy zarówno zachęcać je do spontanicznego wypowiedziania się, ponieważ uzyska się zeznania najbardziej dokładne, jak i zadawać pytania szczegółowe, dzięki którym uzyska się bardziej kompletne zeznanie na temat zdarzenia.

Wyniki prezentowanych rezultatów badawczych są zgodne z wynikami badań A. Bineta z 1900 roku, który ustalił, że najmniej błędów zawierają wypowiedzi spontaniczne dzieci, po nich plasują się odpowiedzi na pytania, które nie zawierają sugestii, a najwięcej błędów zawierają odpowiedzi na pytania sugestywne (Stanik 1986).

Wpływ poziomu rozwoju poznawczego na dokładność zeznań

W celu zbadania wymienionego wpływu, porównano efekty zeznań zebrane trzema metodami przesłuchań w dwóch grupach wiekowych. Analiza jakościowa zebranego materiału zeznaniowego wykazała, że w relacjach spontanicznych dzieci starszych dodawane były szczegóły, które w pierwowzorze nie wystąpiły. Zjawisko takie nazwać można konwencjonalizacją, czyli uzupełnianiem zapomnianych treści informacjami zgodnie ze znanymi modelami. Dokonywanie takich uzupełnień głównie w grupie dzieci szkolnych związane może być z większą ilością skryptów i schematów poznawczych, jakie w porównaniu z 6-latkami posiadają. Wymienione różnice między młodszymi i starszymi dziećmi zeznającymi metodą SR nie były jednak istotne statystycznie. Można powiedzieć, że zeznania dzieci są szczerze, a błę-

dy w nich zawarte wynikają z właściwości mechanizmów zapamiętywania. Nie są natomiast wynikiem kłamstwa niezależnie od wieku zeznającego.

Podobne wyniki uzyskano porównując dokładność zeznań zebranych metodą PU. Poziom rozwoju poznawczego nie wpływa na dokładność zeznań składanych metodą PU. Dzieci w wybranych grupach wiekowych popełniają statystycznie podobną ilość błędów. Można stwierdzić, że w obu grupach dzieci zeznawały szczerze, a pojawiające się w ich wypowiedziach błędy były wynikiem specyfiki zeznawania. Wnioski badań Bineta w 1900 roku wskazują, że gdy zada się dziecku pytanie, pewne jest, że popełni ono jakieś błędy. Prawidłowość ta wydaje się nie zależeć od wieku przesłuchiwanego dziecka.

Wpływ poziomu rozwoju poznawczego na kompletność zeznań

Jak wynika z analizy jakościowej zebranego materiału zeznaniowego, w obu grupach wiekowych dzieci, relacjonując spontanicznie zdarzenie, dokonywały wielu uproszczeń, polegających na redukowaniu fabuły, nawet tych jej części, które były istotne. Jednak to zeznania dzieci starszych, charakteryzujących się konkretnym poziomem rozwoju poznawczego, zawierały istotnie więcej informacji, elementów, szczegółów niż zeznania dzieci młodszych, których poziom rozwoju poznawczego można określić jako przedoperacyjny. Podobne wyniki uzyskano porównując kompletność zeznań zebranych metodą pytań ukierunkowanych. Poziom rozwoju poznawczego ma więc istotny wpływ na kompletność składanych przez dzieci zeznań.

Warto więc podjąć próbę ustalenia czynników wpływających na zaistniałe różnice. Ponieważ osoby badane różniły się poziomem rozwoju poznawczego, wyniki potwierdzają założenia teorii J. Piageta, która głosi, że między wybranymi poziomami rozwoju poznawczego istnieją jakościowe różnice, dzięki którym jednostka coraz lepiej adaptuje się do warunków zewnętrznych. Osiągnięcia rozwojowe stadium operacji konkretnych, takie jak: rozumienie stałości, brak egocentryzmu w myśleniu, rozumienie przechodniości i odwracalności i inne, mogły wpłynąć pośrednio na procesy kodowania zaobserwowanych zdarzeń i ułatwić oso-

bom badanym zapamiętanie większej liczby szczegółów materiału spostrzeżeniowego.

Innego wytłumaczenia można poszukać w teoriach opisujących funkcjonowanie pamięci. Wielu autorów zwraca uwagę na fakt, że wraz z wiekiem pamięć się doskonali. W magazynach pamięci długotrwałej wraz z rozwojem możliwe jest przechowywanie coraz większej ilości informacji (Boler 1990; Miller 1991 za: Turner, Helms 1999). Podobnie jest z pamięcią krótkotrwałą. Według badań 3-latek może przechować w niej tylko trzy bity informacji, a przeciętne dziecko w wieku szkolnym (8–12 lat) aż sześć (Case, Kurland, Goldberg 1992; Wilkinson 1981 za: Turner, Helms 1999). Nie można zapominać, że lęk w sytuacji przesłuchania w znaczącym stopniu wpływa na proces zapamiętywania i odtwarzania materiału spostrzeżeniowego niezależnie od wieku.

Wreszcie wymienione powyżej funkcje poznawcze mają odbicie w kompetencjach językowych. Im dziecko jest starsze, tym ma większy zasób słownictwa, lepiej rozumie znaczenie znanych mu słów, a także lepiej potrafi się komunikować. Różnice w ilości relacjonowanych informacji w grupach wiekowych mogą więc również wynikać z umiejętności komunikacyjnych dzieci. Uzyskane wyniki badawcze potwierdzają więc ustalenia badaczy zajmujących się psychologią rozwojową dziecka oraz badających rozwój procesów poznawczych.

Wpływ poziomu rozwoju poznawczego na podatność na sugestie u dzieci

Dzieci młodsze, charakteryzujące się przedoperacyjnym poziomem rozwoju poznawczego istotnie częściej ulegały zawartej w pytaniach sugestii niż dzieci starsze, których poziom rozwoju poznawczego można określić jako konkretny. Oznacza to, że dzieci starsze

popelniają mniej błędów podczas składania zeznań oraz łatwiej opierają się zawartej w pytaniach sugestii.

Uzyskane wyniki potwierdzają ustalenia badawcze innych autorów. S. Ceci, dokonując przeglądu swoich badań eksperymentalnych

talnych, dotyczących wiarygodności zeznań małoletnich świadków, stwierdził, że dzieci przedszkolne są, w porównaniu do dzieci starszych i dorosłych, bardziej podatne na sugestię (Ceci, Bruck 1993 za: Reed 2004). Tym samym uzyskane rezultaty nie potwierdzają wyników badań, które w Polsce opublikowała A. Sokołowska. Wynikało z nich mianowicie, że podatność na sugestię u dzieci nie jest związana z ich wiekiem (Sokołowska 1973).

Osoby z obu grup wiekowych uzyskały zbliżone współczynniki kompletności podczas składania zeznań metodą pytań sugestywnych. Oznacza to, że ich zeznania zawierały podobną ilość informacji. Może to świadczyć o tym, iż pytania sugestywne tak silnie ukierunkowywały odpowiedzi osób badanych, że nie zeznawały one o innych szczegółach dotyczących materiału spostrzeniowego.

Zakończenie

Jak zatem przeprowadzić efektywne przesłuchanie? Przepisy kodeksu wyznaczają jedynie zarys, ogólny schemat, którym należy się kierować. Prezentowane rezultaty badawcze mogą zatem być przydatne wszystkim osobom stykającym się w swojej

pracy zawodowej z dziećmi, które z różnych powodów stają przed sądem. Zawarte w pracy dyrektywy mogą pomóc w skutecznym przeprowadzaniu przesłuchań, co z kolei powinno mieć korzystny wpływ na wiarygodność składanych przez dzieci zeznań.

The article summarizes experimental studies examining the area of child-witness testimony and conducted within the framework of the master's seminar at the Institute of Psychology, University of Silesia in Katowice. The research in question revolves around three specific aspects of the issue. Firstly, it attempts to answer the following question: in terms of the amount of elicited information and the number of inaccuracies, what are the differences between testimonies provided by children representing various stages of cognitive development? The studies focus on two stages of cognitive development in particular: preoperational (between the ages of 2 and 6) and concrete operational (from 7 to 10, 11 years-of-age), as defined by Piaget's classification. Secondly, it is investigated which method of obtaining statements from children proves to be most effective for the analyzed age groups. Two interviewing strategies are considered: free narrative account (FN) and direct questions (DQ). Finally, it is attempted to specify the extent to which children representing different stages of cognitive development are susceptible to suggestion contained in the questions directed at them.

Literatura

- Brzeziński J. (2003), *Metodologia badań psychologicznych*, Warszawa: PWN.
- Carson R.C., Butcher J.N., Mineka S. (2003), *Psychologia zaburzeń*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Gruza E. (2004), *Kryteria oceny wiarygodności zeznań dzieci*, w: *Dziecko jako świadek w procedurach prawnych*, Dziecko krzywdzone, nr 6, s. 59–72.
- Hanaussek T. (1969), *Braki pamięciowe w zeznaniach świadków*, *Problemy Kryminalistyki*, nr 82.
- Reed L.D. (2004), *Podatność dzieci na sugestię: ustalenia badawcze i ich implikacje dla przesłuchiwania dziecka*, w: *Dziecko jako świadek w procedurach prawnych*, Dziecko krzywdzone, nr 6, s. 89–114.

- Roszkowska A., Rajska-Kulik I. (2001), *Granice sugestywności w przesłuchaniu małoletnich świadków — problemy etyczne i warsztatowe*, w: J.M. Stanik, Z. Majchrzyk (red.), *Psychologiczne i psychiatryczne opiniodawstwo sądowe w ramach nowych uregulowań prawnych*, Katowice: Wydawnictwo Anima.
- Sokołowska A. (1973), *Wpływ pytań sugestywnych na zeznania dzieci. Sprawozdanie z badań eksperymentalnych*, *Psychologia Wychowawcza*, nr 2, s. 207–214.
- Stanik J.M. (1986), *Wybrane problemy psychologii zeznań świadków*, w: Lubelski M., Stanik J.M., Tyszkiewicz L., *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Turner J.S., Helms D.B. (1999), *Rozwój człowieka*, Warszawa: WSiP.
- Vasta R., Haith M.M., Miller S.A. (2001), *Psychologia dziecka*, Warszawa: WSiP.

O AUTORZE

EWA ROSTAŃSKA-CIACH jest psychologiem. Zawodowo zajmuje się pracą z dziećmi i rodzicami w Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nr 8 oraz w Przedszkolu nr 376 z Oddziałami Integracyjnymi w Warszawie.